

Милош ВУКОТИЋ*

НЕИМОВИНСКА ШТЕТА ПРАВНИХ ЛИЦА¹

Резиме

Овај рад истражује могућност и оправданост признавања права на накнаду неимовинске штете правним лицима. Услед специфичног схватања неимовинске штете као патње оштећеника и пратећег схватања о личном задовољењу као циљу новчане накнаде, у српском праву правна лица немају право на накнаду за повреду неимовинских интереса. Аутор критикује овакво решење и указује на потребу да се неимовинским интересима правних лица призна заштита у оквиру одштетног права. Аутор заснива своју критику на упоредноправном истраживању и теоријским ставовима о функцијама новчане накнаде неимовинске штете. У раду се такође указује на опасност за слободу говора која би настала када би држава и носиоци јавних овлашћења имали могућност да траже накнаду неимовинске штете.

Кључне речи: неимовинска штета, нематеријална штета, правно лице, привредно друштво, накнада штете.

І Увод

Неимовинска штета уобичајено се одређује као патња оштећеника, као физички и душевни бол који нарушава оштећеникову психичку равнотежу. Неимовинска штета се састоји у негативним емоцијама, нерасположењу, несрећи оштећеника. Полазећи од овог интуитивног схватања, бројни правници одричу могућност да правно лице претрпи неимовинску штету. Неимовинска штета је неспојива с идејом правног лица. Очигледно је да правна лица нису особе, већ организације којима

* асистент Правног факултета Универзитета у Београду

1 Овај рад је настао у оквиру научно-истраживачког пројекта „Идентитетски преображај Србије“ који се спроводи на Правном факултету Универзитета у Београду.

се правни субјективитет признаје из практичних разлога. Правна лица немају свест и осећања, па је бесмислено говорити о неимовинској штети правних лица. Наведено поимање неимовинске штете, које ћемо означити као субјективно (везано за личност оштећеника), има за последицу да у већини правних система неимовински интереси правних лица остану изван одштетног права. Тек се у новије време признаје могућност да правна лица буду повређена у својим неимовинским интересима и да такве повреде завређују заснивање грађанскоправне одговорности.

Појам неимовинске штете настао је у вези са заштитом неимовинских интереса који су типични за човека, као што су здравље, слобода, друштвени углед. Зато не чуди да је тај појам субјективан, да је сведен на негативне емоције које повреде наведених интереса по правилу проузрокују. Савремено грађанско право, међутим, није заинтересовано само за заштиту неимовинских интереса човека, већ и колективних неимовинских интереса који се понекад појављују као неимовински интереси правних лица. Круг заштићених неимовинских интереса не треба да буде ограничен постојећом дефиницијом неимовинске штете. Традиционални појам неимовинске штете треба преиспитати и променити како би круг заштићених интереса обухватио и неимовинске интересе правних лица. Неимовинска штета треба да буде одређена на начин који одговара неимовинским интересима који се сматрају вредним заштите.

II Неимовинска штета правних лица у упоредноправној перспективи

У већини правних система влада устаљено схватање да правна лица не могу да трпе неимовинску штету и да не могу да захтевају накнаду за неимовинске губитке. Енглеско право може деловати као изузетак јер оно одавно дозвољава трговачким друштвима да траже накнаду за штету насталу повредом пословног угледа, али се та накнада разуме као посредна заштита имовинских интереса. Тек се у новијем законодавству и судској пракси јавља идеја да неимовински интереси правних лица треба да буду заштићени правом на новчану накнаду. Одлуке којима се досуђује накнада неимовинске штете правном лицу више се ослањају на осећај правичности и жељу за санкционисањем погрешног поступања него на разрађену и логичну теорију.

У немачком праву није призната могућност да се правном лицу досуди новчана накнада неимовинске штете. Новчана накнада неимовинске штете (*Schmerzensgeld*) досуђује се само у случају повреде добара

наведених у закону (тело, здравље, слобода и полна слобода).² Немачко право је морало да изађе из овако уско постављених граница, али није отишло довољно далеко да призна могућност неимовинске штете правних лица.³ Ограничена грађанскоправна заштита човекове личности није одговарала систему вредности који је загарантован послератним немачким уставом, на чијем се врху налази човеково достојанство и право на слободан развој личности. Заштита неимовинских интереса је проширена због схватања да би било неуставно да тешке повреде туђе личности остану без грађанскоправне санкције.⁴ Позивајући се на одредбу § 823 Грађанског законика, која на уопштен начин предвиђа обавезу исплате накнаде у случају намерне или случајне повреде туђег права, немачка судска пракса је признала право на новчану накнаду штете у случају повреде права личности, иако то право није наведено у одредби која одређује заштићене неимовинске интересе (§ 253).⁵ Будући да је ова судијска иновација уведена због одредабачл. 1 и 2 немачког Устава, које људско достојанство и људску личност одређују као највишу вредност правног поретка, она се не односи на неимовинску штету нанету правном лицу.

Немају сви правни системи германског правног круга негативан став о неимовинској штети правних лица. У аустријском праву је призната могућност да се правном лицу досуди накнада за неимовинску штету, али само на основу посебних одредаба о забрани нелојалне конкуренције и одредаба о заштити купаца.⁶ Иако је право на накнаду неимовинске штете признато правним лицима у врло уским границама, њиме се изражава начелни став да је новчана накнада корисна и оправдана санкција чак и када се ради о неимовинским губицима који се не састоје у негативним емоцијама.

Пољско и француско право такође су кренули у правцу признавања могућности да се правним лицима досуди накнада неимовинске штете. У оба правна система судови су занемарили недостатак јасне теоријске концепције о неимовинској штети и правним лицима признали пра-

2 § 253 немачког Грађанског законика – BGB (*Bürgerliches Gesetzbuch*).

3 О томе вид. Dirk Looschelders, *Schuldrecht: Besonderer Teil*, München, 2018, 499–500 и Hans Brox, Wolf-Dietrich Walker, *Besonderes Schuldrecht*, München, 2018, 657–658.

4 Вид. Erwin Deutsch, Hans-Jürgen Ahrens, *Deliktsrecht*, München, 2014, 235.

5 Ова судска интервенција *contra legem* остварена кроз две одлуке немачког Савезног суда и једну одлуку немачког Савезног уставног суда: *Herrenreiter-Fall*, BGHZ 26, 349, *Ginsengwurzel-Fall*, BGHZ 35, 363 и *Soraya-Fall*, BVerfGE, 24, 269.

6 Helmut Koziol, *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*, Wien, 2012, 117.

во на новчану накнаду како би појачали грађанскоправну заштиту њихових неимовинских интереса.

Одговорност за повреду неимовинских интереса правног лица призната је у пољској судској пракси, иако пољски прописи не садрже изричиту одредбу о праву правних лица на накнаду неимовинске штете и упркос томе што је теорија подељена по овом питању.⁷ Полазећи од тога да је суштина правног лица у његовом самосталном правном субјективитету, одвојеном од субјективитета појединаца који га чине, Врховни суд Пољске је 2007. године одлучио да правно лице има право на заштиту своје репутација и свог пословног угледа.⁸

Француска правна теорија подељена је по питању права правних лица на накнаду неимовинске штете. Старија теорија заступа схватање да правна лица не могу да осећају, па самим тим ни да трпе неимовинску штету. Новија теорија, међутим, сматра да постоји могућност да неимовински интерес правног лица буде повређен и да се за такве повреде дугује накнада.⁹ Француски Касациони суд је 2012. године одлучио да правно лице има право на накнаду неимовинске штете, не дајући за то никакво образложење.¹⁰ Занимљиво је да је ова одлука донета поводом једног случаја нелојалне конкуренције. Наиме, накнада је досуђена због повреде уговорне одредбе о забрани конкуренције на одређеном тржишту.¹¹

У енглеском праву одавно је прихваћено да привредно друштво има право на накнаду штете услед повреде репутације, међутим и даље је нејасно да ли се у таквом случају ради о накнади неимовинске штете.¹² У теорији постоји схватање да се овде ради о накнади имовинске штете, будући да се репутација привредног друштва одражава на његово пословање, те да има превасходно имовинску вредност.¹³ У прилог овом схватању говори одредба енглеског Закона о клевети (*Defamation Act*) из 2013.

7 Katarzyna Ludwiewska-Redo, „Basic Questions of Tort Law from a Polish Perspective“, *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective* (ed. Helmut Koziol), Wien, 2015, 196–197.

8 K. Ludwiewska-Redo, 196–197.

9 Olivier Moréteau, „Basic Questions of Tort Law from a French Perspective“, *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective* (ed. Helmut Koziol), Wien, 2015, 25–26.

10 Cour de cassation, Chambre commerciale, 15. 5. 2012, no 11-10278, наведено према: O. Moréteau, 25.

11 O. Moréteau, 25.

12 Ken Oliphant, „Basic Questions of Tort Law from the Perspective of England and the Commonwealth“, *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective* (ed. Helmut Koziol), Wien, 2015, 391–392.

13 K. Oliphant, 392.

којом се право на накнаду ограничава на случајеве у којима је повреда репутације проузроковала или могла да проузрокује озбиљан финансијски губитак.¹⁴ Наиме, Закон о клевети одређује клевету као изјаву чије објављивање може да проузрокује озбиљну штету за нечију репутацију (*serious harm to the reputation*). У случају привредног друштва (*body that trades for profit*), штетом за репутацију сматра се само она штета која може да проузрокује озбиљан финансијски губитак (*serious financial loss*). Ова законска одредба не представља новину, већ потврђује став који се традиционално заступа у судској пракси, а то је да правно лице може да захтева накнаду за повреду угледа која се негативно одражава на његово пословање.¹⁵ Повреде репутације које не утичу на пословање остају, дакле, без правне реакције. Треба поменути да су енглески судови додатно ограничили право на накнаду штете услед повреде репутације правног лица тако што су демократски изабрана тела (политичка тела) и синдикалне организације искључили из ове заштите.¹⁶ Ово ограничење је веома важно јер се заснива на једној од највећих вредности савремених правних система, а то је слобода говора. У случају *Derbyshire County Council v. Times Newspapers*, Дом лордова једногласно је одлучио да општина не може да подигне тужбу за накнаду штете због наводне клевете сматрајући да би таква могућност била противна јавном интересу да се рад демократски изабраних политичких тела отворено критикује и да би представљала велику претњу по слободу говора.¹⁷ Из наведеног се може закључити да енглеско право штити репутацију правних лица због њене вредности на тржишту, остављајући по страни питање да ли се штета настала повредом репутације квалификује као имовинска или неимовинска.

Америчко право полази од сасвим субјективне концепције неимовинске штете која се ограничава на емотивну, психолошку штету, што значи да правна лица никако не могу да претрпе неимовинску штету и да

14 Закон о клевети из 2013. године (*Defamation Act 2013*), sec. 1, доступно на адреси: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/section/1/enacted>, 21. 3. 2019.

15 *Metropolitan Saloon Omnibus Co. Ltd. v. Hawkins* [1859] EngR 234, доступно на адреси: <http://www.commonlii.org/uk/cases/EngR/1859/252.pdf>, 5. 4. 2019; *South Hetton Coal Co. Ltd. v. North-Eastern News Association Ltd.* сажетак доступан на адреси: <https://swarb.co.uk/south-hetton-coal-company-ltd-v-north-eastern-news-association-limited-ca-1894/>, 5. 4. 2019.

16 K. Oliphant, 392.

17 *Derbyshire County Council v. Times Newspapers* [1993] AC 534, доступно на адреси: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1993/18.html>, 5. 4. 2019.

немају право на њену накнаду.¹⁸ Поред тога, америчка јудикатура одриче могућност да политичко тело подигне тужбу за клевету. У случају *City of Chicago v. Tribune Co*, који се наводи у образложењу цитиране одлуке Дома лордова, Врховни суд савезне државе Илиноис је одлучио да град не може да подигне тужбу због клевете јер би таква могућност била у супротности с неограниченом слободом критике носилаца јавне власти.¹⁹

Нама блиски правни системи, наследници Закона о облигационим односима из 1978. године, направили су значајне измене како би проширили круг заштићених неимовинских интереса. Хрватски Закон о обвезним односима из 2005. године сасвим је напустио субјективну концепцију свог претходника и неимовинску штету одредио као „*повреда права особности*“.²⁰ Поред тога, хрватски законодавац је изричито признао право правних лица на новчану накнаду неимовинске штете у случају повреде угледа и других права личности.²¹ Закон о обвезним односима одређује да правна лица имају сва права личности, осим оних која су везана за људску личност и наводи, *exempli causa*, најважнија од њих.²² Обим неимовинске штете која се састоји у повреди права личности, зависи од тежине повреде. Хрватске компаније, нажалост, још увек нису користиле право на накнаду неимовинске штете, тако да судови нису имали прилику да поставе критеријуме за процену тежине повреде.²³ Када су у питању физичка лица, изузимајући лица без свести, јачина болова и страха остаје релевантан фактор за одмеравање накнаде, али, у случају правног лица, тежина повреде мора да се процени на основу других околности, као што је нпр. ометање пословања или имовинска штета настала услед повреде права личности.²⁴ Томе треба додати и околности које су важне за превенцију штетног понашања и очување ауторитета правног поретка, а то је, наравно, степен кривице штетника и мотиви због којих је напао на туђе право личности. Занимљиво је да нова кон-

18 Michael D. Green, W. Jonathan Cardi, „Basic Questions of Tort Law from the Perspective of the USA“, *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective* (ed. Helmut Koziol), Wien, 2015, 459–461.

19 Наведено према: *Derbyshire County Council v. Times Newspapers*.

20 Закон о обвезним односима – ZOO (HR), *Narodne novine*, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, čl. 1046.

21 ZOO (HR), čl. 1100, st. 3.

22 ZOO (HR), čl. 19, st. 3.

23 Маја Bukovac Puvača, „Deset godina nove koncepcije neimovinske štete“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 1/2015, 163.

24 M. Bukovac Puvača, 163.

цепција неимовинске штете и нова правила о њеној накнади нису довели до суштинских измена у примени хрватског права. Правна лица не постављају захтеве за накнаду неимовинске штете, док се неимовинска штета физичких лица процењује према болу и страху, као што је то и пре био случај, и то чак на основу старих оријентационих износа.²⁵ Промена појма неимовинске штете у закону и правној теорији очигледно није довољна да се измене правила која су постала устаљена у судској пракси у претходних 50 година.

Могућност да правно лице буде повређено у својим неимовинским интересима и да за ту повреду добије новчану накнаду отворено је прихваћена у контексту Европске конвенције о људским правима. За разлику од негативних или колебљивих ставова судске праксе у многим правним системима, Европски суд за људска права, на начелном нивоу, признаје правним лицима право на накнаду неимовинске штете. Практика Европског суда за људска права не заснива се, међутим, на јасној и разрађеној теоријској основи, већ пре свега на практичној потреби да се повреде права загарантованих Европском конвенцијом о људским правима ефикасно санкционишу. Иако нема консензуса о могућности правног лица да претрпи неимовинску штету, тј. о циљу који се накнадом има остварити, Европски суд за људска права није хтео да накнаду неимовинске штете избаци из арсенала својих санкција. У случају *Comingersoll S.A. v. Portugal* једном привредном друштву је признао право на накнаду неимовинске штете услед повреде права на суђење у разумном року која се састојала у извршном поступку који је трајао више од 17 година.²⁶ У образложењу је речено да је досуђивање новчане накнаде главно средство којим се гарантује ефикасност права загарантованих конвенцијом и да се зато мора признати могућност да се накнада досуди правном лицу. Неимовинска штета правног лица препозната је у поремећају планирања у привредном друштву, у неизвесности и личној патњи чланове управе и инвеститора. Право на новчану накнаду неимовинске штете признато је правним лицима и поводом претреса и одузимања докумената без претходне судске одлуке, што је квалификовано као повреда права на поштовање приватног и породичног живота, дома и кореспонденције.²⁷

Из наведеног прегледа може се закључити да је питањенеимовинске штете правних лица и даље веома спорно. Упоредноправна перспектива

25 М. Bukovac Puvača, 176–178.

26 *Comingersoll S.A. v. Portugal*, no. 35382/97.

27 *Société Colas Est and others v. France*, no. 37971/97.

није показала консензус нити владајуће схватање о овом питању. Не само да различити правни системи заузимају сасвим супротна становишта о овом питању, већ су мишљења веома подељена и унутар појединих правних система. Ипак, може се рећи да постоји тенденција да се прихвати могућност да се правним лицима досуди накнада неимовинске штете. Нову тенденцију углавном заступају судови, осим у хрватском праву где је законодавац предвидео иновативна правила која судови још увек нису спремни да прихвате. На крају, примери из енглеског и америчког права показују да право на накнаду неимовинске штете не треба признати када би оно дошло у сукоб с темељним вредностима демократског државног уређења.

III Неимовинска штета правних лица у српском праву

Закон о облигационим односима дефинише неимовинску штету, под називом *нематеријална штета*, као „наношење другоме физичког или психичког бола или страха“.²⁸ Повреда неимовинског субјективног права или неимовинског интереса, сама за себе, не представља неимовинску штету. Штета се састоји тек у негативним последицама повреде и то само у виду психичке патње оштећеника. Закон признаје право на новчану накнаду штете услед повреде угледа, части, слободе или права личности, али само под условом да су том повредом проузроковани душевни болови.²⁹ То значи да је српско право прихватило чисто субјективну концепцију неимовинске штете.³⁰ Њена доследна примена неминовно искључује могућност да се правном лицу досуди новчана накнада за повреду неимовинског интереса. Ипак, неимовински интереси правних лица нисусасвим лишени заштите. Правна лица имају могућност да захтевају натуралну реституцију настале штете тј. успостављање стања које је постојало пре повреде. Према одредби чл. 199 Закона о облигационим односима, у случају повреде права личности, суд може да одреди да се на трошак штетника објави пресуда, исправка или опозив штетне изјаве или да се учини нешто друго како би се отклонила штета. Ове санкције нису условљене постојањем бола или страха, тако да нису недоступне правном лицу.³¹

28 Закон о облигационим односима – ЗОО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља, чл. 155.

29 ЗОО, чл. 200, ст. 1.

30 Вид. Марија Караникић Мирић, „Објективизовање појма моралне штете“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 3/2015, 488–489.

31 М. Караникић Мирић (2015), 498.

Субјективна концепција Закона о облигационим односима недвосмислено је потврђена 1986. године у закључку највиших судских инстанци социјалистичке Југославије.³² У њему се јасно истиче да законска дефиниција неимовинске штете обухвата физички бол, психички бол и страх, под условом да су значајног трајања и интензитета, и да се новчана накнада неимовинске штете не може досудити ако повреда неког неимовинског интереса није изазвала неку од наведених штетних последица. У закључку се такође подвлачи да је сврха новчане накнаде неимовинске штете у поправљању оштећеникове психичке равнотеже. Овакво схватање неимовинске штете очигледно не оставља простора да се накнада неимовинске штете досудиправном лицу.

Иако је субјективна концепција неимовинске штете јасно изражена у закону и потврђена у ставу највиших судова, деведестих година прошлог века појавила се супротна судска пракса која је привредним друштвима признавала право на накнаду неимовинске штете услед повреде пословног угледа.³³ Може се претпоставити да је промена у судској пракси наступила услед приватизације тј. под утицајем нових тржишних и друштвених околности. Нова тенденција није, међутим, једногласно прихваћена. Јудикатура је била потпуно подељена по питању неимовинске штете правних лица, неки судови су признавали право на новчану накнаду такве штете, док су неки доследно пратили логику Закона о облигационим односима, сматрајући да је законски појам неимовинске штете везан за физичко лице.³⁴ Зато је 2001. године Врховни суд усвојио правни став да правна лица немају право на новчану накнаду неимовинске штете јер закон не признаје неимовинску штету правног лица као један од облика неимовинске штете.³⁵

Занимљиво је да је законодавац сасвим игнорисао традиционално схватање неимовинске штете приликом доношења Закона о трговини из 2010. године. У чл. 50а, који је посвећен судској заштити од нелојалне конкуренције, предвиђена је могућност да се трговцу досуди правична

32 Закључак са саветовања представника Савезног суда, врховних судова република и аутономних покрајина и Врховног војног суда од 15. и 16. октобра 1986. Извод и коментар закључка доступни су у: Врховни суд Србије, *Билтен судске праксе: Тридесет година примене Закона о облигационим односима у судској пракси*, бр. 3/2018, доступно на адреси: https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/files/Bilteni/VrhovniSud/bilten_2008-3.pdf, 8. 4. 2019.

33 Вид. преглед судске праксе у: Vera Marković, „Nematerijalna šteta pravnog lica“, *Pravni život*, br. 11/2008, 658–659.

34 V. Marković, 658–659.

35 V. Marković, 659–661.

новчана накнада неимовинске штете услед повреде пословног угледа.³⁶ Имајући у виду да законска дефиниција трговца обухвата како физичко тако и правно лице,³⁷ поставља се питање да ли је законодавац хтео да измени постојећа правила о неимовинској штети. Формулација наведене одредбе преузета је из Закона о облигационим односима, али са занимљивим изменама. Закон о облигационим односима каже да се правична новчана накнада досуђује „ако јачина болова и страха и њихово трајање то оправдава“.³⁸ Насупрот томе, Закон о трговини каже да правичну новчану накнаду оправдавају „значај, трајање и интензитет повреде“ и „ефекат повреде на пословање тужиоца“.³⁹ Наместо бола и страха истакнута је сама повреда пословног угледа. Из тога се може закључити да се одредба чл. 50а не односи само на трговца који је физичко лице, већ да је законодавац покушао да направи суштинску измену у режиму одговорности за неимовинску штету.

Субјективна концепција неимовинске штете и специфично схватање које циљ новчане накнаде види у поправљању оштећеникове психичке равнотеже сасвим искључују могућност да се правном лицу призна право на новчану накнаду неимовинске штете. Због тога су неимовински интереси правних лица лака мета за њихове конкуренте, а подстицај за нападе на право личности је превише велики. Према садашњим правилима, најтежа грађанскоправна санкција која може да погоди штетника је обавеза да плати објављивање пресуде, исправке или опозива штетне изјаве. Неадекватност постојећег решења примећена јене само у правној теорији,⁴⁰ већ и у правној пракси,⁴¹ па се може рећи да је у српској правничкој јавности сазрело схватање да правним лицима треба признати право на накнаду неимовинске штете.

IV Преднацрт грађанског законика Републике Србије

Позиви да се преиспита појам неимовинске штете и призна право на новчану накнаду у случају неимовинске штете нанете правном лицу

36 Закон о трговини – ЗТ, *Службени гласник РС*, бр. 53/2010 и 10/2013.

37 ЗТ, чл. 2, ст. 1, тач. 2.

38 ЗОО, чл. 200, ст. 1.

39 ЗТ, чл. 50а, ст. 3.

40 Вид. М. Караникић Мирић (2015), 498–500.

41 Јован Рајковић, Лара Максимовић, *Nematerijalna šteta pravnih lica – kako se manifestuje, a kako kompenzuje?*, доступно на адреси: <https://www.geciclaw.com/sr/nematerijalna-steta-pravnih-lica/>, 14. 3.2019.

нису остали без одговора. Нацрт нове кодификације српског грађанског права садржи предлоге који би значајно изменили правила о неимовинској штети. У нацрту се предвиђа да се обим заштите неимовинских интереса прошири путем шире дефиниције неимовинске штете и отвореним признавањем права на накнаду у случају повреде неимовинског права правног лица.

Комисија за израду грађанског законика предложила је мешовити појам неимовинске штете који обухвата како физички и душевни бол, тако и повреду неког права личности, независно од тога да ли је та повреда проузроковала личну патњу оштећеника.⁴² Ова идеја није сасвим нова јер је била предвиђена још 1969. године у Константиновићевој Скици за Законик о облигацијама и уговорима.⁴³ Мешовити појам неимовинске штете бољи је од чисто субјективне или чисто објективне концепције јер је најфлексибилнији. Он дозвољава судовима да приликом одређивања накнаде узму у обзир све релевантне околности случаја. У неким случајевима нема потребе да се изађе из традиционалних оквира у којима се само лична патња оштећеника квалификовала као неимовинска штета. У случају телесне повреде, на пример, штетне последице повреде могу се свести на физички и психички бол. У другим ситуацијама судови ће морати да се ослоне на објективни елемент неимовинске штете, тј. на саму повреду неимовинског права. То ће бити случају када је повређен неки неимовински интерес правног лица, за које се не може рећи да осећа физички или психички бол. Ова два елемента неимовинске штете нису постављена у хијарархијски однос, али се може очекивати да ће судови полазити од бола и страха кад год се неимовинска штета појављује у том облику.⁴⁴ Имајући у виду конзервативност судова, која се јасно показала на примеру хрватског права, предност мешовитог појма лежи у томе што се постојеће схватање неимовинске штете не мења из корена, већ се само допуњује једним новим обликом штете.⁴⁵

Мешовити појам неимовинске штете отвара врата признавању права на новчану накнаду неимовинске штете правним лицима. У том

42 Влада Републике Србије – Комисија за израду грађанског законика, *Грађански законик Републике Србије: радни текст*, Београд 2015, доступно на адреси: <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>, 14. 3.2019, 139.

43 Mihailo Konstantinović, *Obligacije i ugovori: Skica za zakonik o obligacijama i ugovorima*, Београд 1969, 48 (čl. 124).

44 Упор. М. Караникић Мирић (2015), 494.

45 М. Караникић Мирић (2015), 500–501.

циљу, Комисија за израду грађанског законика предложила је једну општу одредбу о праву правног лица на новчану накнаду у случају повреде неког права личности чији титулар може да буде и правно лице.⁴⁶ Комисија је предложила три варијанте ове одредбе, али су све три сличне по суштини. У свим верзијама изричито се помиње углед правног лица, али се заштита не ограничава на углед, већ се проширује и на сва друга права личности које једно правно лице може да има. Према једној верзији уместо права личности говори се о вредностима које произлазе из природе правног субјективитета правног лица, што је врло нејасна формулација. Ипак, може се претпоставити да се тим изразом означавају неимовински интереси које једно правно лице може да има. У сваком случају, предложено је да нова кодификација постави једно врло опште правило о неимовинској штети правних лица, које ће судови морати да развијају у пракси. Нису предложена никаква ограничења права на накнаду. Накнада се може досудити за повреду било ког права личности које се може приписати правном лицу. Овако широко одређена грађанскоправна заштита угледа и других неимовинских интереса правног лица може да угрози неке темељне вредности правног поретка, па ће судови неминовно бити стављени пред задатак да одреде легитимне границе заштите. Као што смо видели на примерима из енглеске и америчке судске праксе, када је у питању држава, локална управа или неко друго правно лице с јавним овлашћењима, заштита угледа може да постане средство којим се ограничава критика носилаца јавне власти. Право државе да захтева накнаду неимовинске штете због изјава које могу да наруше углед актуелне власти долази у сукоб са слободом мишљења и изражавања и са слободом медија, које су заштићене уставом.⁴⁷ Наравно, појединци који обављају политичке функције треба да уживају грађанскоправну заштиту од напада на њихову личност, али држава и њене институције не треба да буду заштићене чак ни од најоштријих критика које се тичу обављања јавних овлашћења. Било би добро када би било изричито прописано да држава и имаоци јавних овлашћења немају право на накнаду неимовинске штете ако је њихов углед повређен критиком начина на који обављају своју функцију.

У српском праву већ су забележени бројни случајеви у којима су правна лица захтевала накнаду неимовинске штете. Ти захтеви су, услед субјективне концепције неимовинске штете, углавном били безуспе-

46 Влада Републике Србије – Комисија за израду грађанског законика, 154.

47 Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, 98/2006, чл. 46 и 50.

шни. Ови спорови показују да правна лица осећају потребу за овом врстом заштите, па се може претпоставити да ће нова правила доживети већи успех него у хрватском праву, где се, упркос промени концепције неимовинске штете, правна лица не упуштају у спорове о накнади неимовинске штете.

V Аргументи у прилог признавању права на накнаду неимовинске штете правним лицима

Правно лице не може да осети ни физички бол, ни психички бол, ни страх. Ипак, није извесно да је тиме исцрпљена могућност правног лица да претрпи неимовински губитак. Правним лицима се признају бројни неимовински интереси који могу да буду повређени. Углед правног лица може да буде нарушен. Пословна тајна правног лица може да буде откривена. Назив правног лица може да буде злоупотребљен. Ове повреде, независно од психичких последица које могу да имају на чланове управе, представљају друштвено препознате губитке. Право не треба да остане равнодушно према њима. Изостанак правне реакције на овакве повреде имплицира да неимовински интереси правних лица вреде мање од сличних интереса физичких лица и да право није спремно да стане у њихову заштиту.

Смисао новчане накнаде имовинске штете уобичајено се објашњава компензацијом насталог губитка. Новчана накнада враћа вредност оштећеникове имовине на износ који је постојао пре штетног догађаја. Више од тога није потребно да би се новчана накнада имовинске штете оправдала као грађанскоправна санкција. То ипак не значи да накнада служи *искључиво* компензацији губитака. Такво виђење ствари било би превише поједностављено. Досуђивање накнаде, поред компензације, остварује превенцију штетног понашања и пружа задовољење оштећенику тако што се штетнику, а посредно и читавој јавности, ставља до знања да се право оштећеника мора поштовати. Досуђивањем накнаде правни систем шаље поруку да озбиљно схвата и брани заштићене интересе. Санкционисање штетног понашања, у крајњој линији, чува ауторитет правног система. Сви ови циљеви досуђивања накнаде долазе до веома великог изражаја када је у питању накнада неимовинске штете. Код неимовинске штете компензација не долази на прво место и није довољна да објасни зашто се за повреду неимовинског интереса досуђује новчана накнада. Већи значај имају задовољење оштећеника, превенција штете и афирмација правно заштићених интереса. Другачије речено, накнада

неимовинске штете не значи поправљање вредности оштећеникове имовине, нити се може ограничити на поправљање оштећениковог расположења. Накнада неимовинске штете је санкција са сложеним задатком, који нераздвојно преплиће превенцију, задовољење оштећеника и реакцију на повреду правног поретка.

У аустријској правној теорији постоји схватање да је признавање права на накнаду неимовинске штете правним лицима оправдано и неопходно. Фелнер (*Fellner*) истиче да заштита личних права регулише друштвене односе у којима не учествују само појединци, већ и правна лица, те да лична права правних лица завређују једнаку заштиту.⁴⁸ Како би могли да успешно послују на тржишту или у друштву уопште, привредна друштва и друга правна лица морају да уживају заштиту личних права. Без тих права, правна лица уопште не би могла да учествују у друштвеним односима, тако да су она готово једнако значајна као лична права појединаца. Зато не чуди да је заштита неимовинских интереса правних лица најпре призната као заштита од нелојалне конкуренције. Пословање на слободном тржишту било би знатно отежано када право не би реаговало на злонамерно и грубо кршење личних права између конкурената.

Заштита неимовинских интереса правних лица није значајна само за појединачне правне субјекте, већ за углед и ауторитет читавог правног система. Марковић је истакла да је заштита пословног угледа правних лица у општем економском интересу земље јер се објављивањем неистинитих и дефамирајућих информација нарушава углед привредних субјеката, те самим тим и углед државе код потенцијалних инвеститора.⁴⁹ Она је такође приметила да је питање заштите неимовинских интереса правних лица тек недавно постало значајно и то услед приватизације државних предузећа.⁵⁰ Држава која не реагује на озбиљне повреде неимовинских интереса правних лица ствара несигурно пословно окружење у којем конкуренти морају да рачунају чак и са најгрубљим кршењем њиховог пословног угледа.

Привредна друштва свакако имају интерес да њихов углед буде заштићен у оквиру грађанског права, али се ту поставља питање да ли је заштита заиста усмерена на неимовинске интересе правног лица или представља посредну заштиту имовинских интереса. Привредна друштва

48 Наведено према: Н. Koziol (2012), 118.

49 Vera Marković, „Nematerijalna šteta pravnog lica“, *Pravni život*, br. 11/2008, 657.

50 V. Marković, 657–658. Њеним речима: „Ову тему наметнуо је живот“.

и инвеститори који у њих улажу заинтересовани су пре свега за профит који остварују. Стога пословни углед привредног друштва има претежно имовинску вредност. Повреда пословног угледа не изазива негативне емоције, већ може да се негативно одрази на пословање фирме. Пошто правно лице има право на накнаду *имовинске* штете услед повреде угледа, право на накнаду *неимовинске* штете могло би да се разуме као замена за накнаду имовинске штете у оним случајевима када се постојање или висина имовинске штете не може доказати. Ако се циљ накнаде одреди на овај начин, правним лицима не треба признати право на накнаду неимовинске штете јер се ту заиста ради о прикривеној и посредној заштити имовинских интереса. Штавише, ако правно лице може да докаже постојање и обим имовинске штете, накнада би била удвостручена, што никако не одговара начелу потпуне накнаде. Међутим, циљ накнаде неимовинске штете правног лица не може да се ограничи на посредну заштиту имовинских интереса јер правни систем није заинтересован само за очување положаја правног лица на тржишту, већ пре свега за поштовање признатих неимовинских интереса.

Када су у питању правна лица, накнада неимовинске штете не може да се објасни као поправљање оштећеникове психичке равнотеже, али то не значи да накнада уопште није могућа. У случају неимовинског губитка правног лица, новчана накнада има комуникативну улогу. Досуђивање накнаде је јавно признање повређеног интереса и осуда штетног понашања. Штета се отклања тако што се свима ставља до знања да напад на личност оштећеног правног лица није био основан. Осуда скривљеног понашања нарочито долази до изражаја у случајевима повреде угледа изношењем неистинитих информација јер се одговорност заснива на кривици. Такве повреде подразумевају погрешно понашање штетника. Накнада штете је, дакле, реакција на погрешно и штетно поступање штетника, а накнаду представља сама чињеница да је право стало у заштиту оштећеника. У том контексту може се поставити питање због чега санкција не би била ограничена на натуралну реституцију штете, као што је објављивање пресуде или повлачење штетне изјаве. Таквом санкцијом се штити повређени интерес правног лица, а не одступа се од традиционалног схватања да се новцем поправља расположење оштећеника. Ипак, натурална реституција може да буде недовољна тако да постоји потреба да се ојача новчаним износом. Натурална реституција није довољна у случају нарочито тешке повреде угледа или другог права личности правног лица. Да би заштићени неимовински интереси били озбиљно схваћени и да би накнада могла да оствари своју функцију

надокнаде насталог губитка, она мора да буде одређена у довољно великом износу. Када би повлачење штетне изјаве било једина санкција веома штетне неистините објаве, интерес оштећеног правног лица био би додатно погођен несразмерно лаком санкцијом.

Накнада штете, у смислу поправљања учињене повреде, главни је, али не и једини циљ грађанскоправне одговорности.⁵¹ Поред накнаде штете, заснивање грађанскоправне одговорности има значајну превентивну улогу. Претња одговорности утиче на потенцијалне штетнике да ускладе своје понашање тако да смање ризик настанка штете. У већини случајева превенција остаје од секундарног значаја јер се грађанскоправна одговорност заснива и одмерава само на основу конкретно наступеле штете. Међутим, у неким околностима превенција постаје готово једнако значајна као и накнада штете. Рецимо, у немачкој судској пракси и правној теорији доминира схватање даповреда права личности од стране медија захтева енергичну реакцију права како би се спречила неовлашћена комерцијализација туђе личности.⁵² Да би грађанско право одговорило уставноправном захтеву заштите човекове личности, износ накнаде мора да буде довољно висок, независно од обима штетних последица, да одврати штетника од поновног задирања у туђе право личности.⁵³ Иако уставна заштита обухвата само људску личност, нема разлога да се ова идеја не прошири на заштиту личности правних лица. Заштита пословног угледа правних лица такође ставља превенцију у први план. Када би правна лица могла да траже новчану накнаду за повреду неимовинских интереса, подстицаји за изношење неистинитих штетних информација о конкурентима били би значајно мањи. Грађанскоправна одговорност не може да се заснује у недостатку правом признате штете и зато она није најбоље средство за превенцију штетног понашања.⁵⁴ Међутим, када је извесно да је штета настала, чак и ако је њен обим неизван, нема препреке да се накнада одмери на основу потребе да се спрече сличне повреде у будућности. Када је у питању неимовинска штета, која нема објективну тржишну вредност, начело потпуне накнаде постаје довољно флексибилно да се накнада одмери у износу који ће бити јак подстицај за

51 О функцијама накнаде штете у оквиру српског права вид. Marija Karanikić Mirić, „Serbia“, *International Encyclopaedia for Tort Law* (ed. Britt Weyts), Wolters Kluwer, 2015, 40–41.

52 Dirk Looschelders, *Schuldrecht: Allgemeiner Teil*, München, 2018, 349.

53 D. Looschelders, 349.

54 H. Koziol (2012), 79.

штетника и потенцијалне штетника да се суздрже од радњи које би могле да проузрокују сличну штету.

VI Закључак

Иако нису особе у правом смислу те речи и немају емоције, правна лица имају значајне неимовинске интересе који могу да буду повређени и који заслужују грађанскоправну заштиту. Та заштита не треба да буде ограничена на натуралну реституцију штете јер та санкција често не одговара тежини повреде и није у стању да постигне превентивни ефекат. Ефикасна заштита неимовинских интереса правних лица од грубих и намерних насртаја конкуренције захтева енергичну санкцију која погађа штетника у његовој имовини, а јавности упућује поруку да правни систем озбиљно схвата повређено право.

Заштита неимовинских вредности правних лица није у искључивом интересу појединачних правних субјеката који супртрпели штету, већ у интересу ауторитета читавог правног поретка. Ефикасна заштита пословног угледа и других моралних вредности правних лица неопходна је ради заштите поверења у сигурно пословно окружење. Да су инвеститори веома заинтересовани за заштиту неимовинских добара својих компанија може се видети из тога што је питање неимовинске штете правних лица добило на значају баш у време приватизације. Значајан број спорова о овом питању показује да се осећа реална потреба за овом врстом заштите.

Нацрт нове грађанскоправне кодификације садржи правила која би српско право покренула у правом смеру. Мешовити појам неимовинске штете, који обједињује психичку патњу и повреду права личности, јесте најбољи начин да се заштита неимовинских интереса прошири. Њиме се постојеће схватање неимовинске штете не напушта, већ се обогаћује једним новим схватањем. Полазећи од мешовитог појма неимовинске штете, судови ће бити у могућности да нађу основ за досуђивање новчане накнаде кад год сматрају да је један правни субјект претрпео значајан неимовински губитак, независно од тога да ли се тај губитак осећа као бол или страх.

Позитивну оцену заслужује и предлог да се право правних лица на новчану накнаду неимовинске штете изричито предвиди и да се подвуче да правна лица имају сва права личности осим оних која су везана за људска бића. Међутим, опасност постоји због тога што није предвиђено никакво ограничење права на накнаду. То значи да ће судови морати да поставе легитимне границе заштите, што може да буде веома тежак зада-

так када се постави питање угледа државе и носилаца јавних функција. Пошто носиоци власти могу да користе захтев за накнаду штете за борбу против политичких неистомишљеника, право државе и носилаца јавне власти на накнаду штете треба да буде сасвим искључено. Појединци који обављају политичке функције треба да буду заштићени од напада на њихову личности, али држава и правна лица која имају јавна овлашћења не треба да уживају сличну привилегију. У демократском друштву слобода говора треба да има превагу над интересом државе да њен управљачки углед остане неокрњен.

Miloš VUKOTIĆ, LL.M.

Lecturer

University of Belgrade, Faculty of Law

NON-PECUNIARY LOSS OF LEGAL PERSONS

Summary

This article examines the possibility and legitimacy of accepting the right of legal persons to claim damages for non-pecuniary loss. Because of a specific understanding of non-pecuniary loss as the suffering of the victim and the corresponding understanding of satisfaction as the main goal of awarding damages, Serbian law does not allow legal persons to claim damages for injury of their non-pecuniary interests. The author criticizes this solution and shows the need of protecting non-pecuniary interests of legal persons within tort law. The author bases his views on comparative research and theoretical views on the functions of damages for non-pecuniary loss. Danger for the freedom of speech which might arise if the state and public bodies had the right to claim damages for non-pecuniary loss is also discussed.

Key words: *non-pecuniary loss, damages, legal person, commercial company, tort law.*